

UOT 398; 801.8; 398; 801.6.

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.2.240>

ELXAN MƏMMƏDOV

NAXÇIVAN VƏ ŞƏRQİ ANADOLU AŞIQ MÜHİTİNƏ ÜMUMİ NƏZƏR

Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikası və Türkiyənin Şərqi Anadolu bölgəsi tarixin müxtəlif dövrlərində eyni dövrlərin torpaqları olublar. Bu da adıçəkilən iki bölgə insanın həyat tərzində, mədəniyyətində, şifahi xalq ədəbiyyatında, eyni zamanda aşıq yaradıcılığı ənənəsində özünü göstərir.

Naxçıvanın Şəhur, Sədərək, Şahbuz, Ordubad, Babək kimi rayonlarında yaşamış el şairlərinin, aşıqlarının şeir ənənəsində rast gəldiyimiz janrlara, mövzulara, formalara Şərqi Anadolunun Qars, İqdir, Ərzurum, Ərzincan, Ərdahan kimi bölgələrindəki aşıqların yazdıqlarında da rast gəlirik.

Bu da iki bölgənin bir çox sahədəki ortaq keyfiyyətlərinin aşıq yaradıcılığında da özünü göstərdiyini söyləməyimizə kifayət qədər sübutlar təqdim etməkdədir. Bunun üçün Şərqi Anadoluda yetişən Aşıq Sümmani, Keşişoğlu, Zülali, Hıfzi, Nihani, Aşıq Şenlik, Aşıq Murad Çobanoğlu, Aşıq Məhmət Hicrani, Aşıq Murad Yıldız, İhsan Şahbazoğlu, Qul Şahin, Murad Ozanoğlu və digərlərinin, eyni zamanda Naxçıvandan Ululu Kərim, Aşıq Süleyman, Aşıq Abbas Dəhri, Ağ Aşıq Allahverdi, Güllalı Məmməd, Aşıq Nabat, Aşıq Cəfər Çobankərəli, Aşıq Hüseyn Arpaçaylı, Aşıq Dədəkişi, Aşıq Yusif Sədərəkli, Yamin Sail, Sərraf Qasım, Aşıq Fərrux və digər aşıqların yazdıqlarına baxmaq kifayətdir.

Adını çəkdiyimiz və çəkmədiyimiz Şərqi Anadolu və Naxçıvan aşıqlarının dili, mövzu arealı, janr seçimləri, forma rəngarəngliyi eyni bölgənin aşıqlarını dinləyirmişik, oxuyurmuşuq kimi fikir formalaşdırmaqdadır.

Bütün bu qeyd etdiklərimiz nəticə olaraq iki bölgənin aşıq mühitinin daha əhatəli şəkildə tədqiq ediləcəyi təqdirdə bir çox oxşarlıqların ortaya çıxacağını deməyə imkan verir.

Açar sözlər: *Azərbaycan, Türkiyə, Naxçıvan, Şərqi Anadolu, folklor, aşıq şeiri.*

Giriş. Folklorada ilk sözü söyləyən bu sahədə çox incə bir cığır açmış olsa da, böyük bir yolun əsasını qoymuşdur. Xüsusən dünya xalqları içərisində folklorunun janr, forma, nümunə, mövzu, motiv mənasında ən zəngin şifahi xalq ədəbiyyatına sahib olan türklərin min illərdir davam edən adət-ənənəsi bu gün də davam etməkdədir. Türkiyə ilə Azərbaycan iki qardaş və qonşu dövlətlər olduğu üçün şifahi xalq ədəbiyyatında da ortaqlıq payı diqqətçəkən səviyyədədir. Xüsusilə Türkiyənin Şərqi Anadolu, Azərbaycanın Naxçıvan bölgələri bu iki qardaş ölkənin sərhədində yer aldığından adıçəkilən bölgələrin folklorunda oxşarlıqlar daha qabarıq səviyyədədir. Hər iki bölgənin ozan-aşıqlıq ənənəsi də bu mənada paralel şəkildə inkişaf edərək türk aşıqlıq sənətinə dəstək olmuşlar. Tarixi dövr ərzində iki bölgənin aşıq mühitinin inkişafına ümumi bir nəzər salmaqda da, düşünürük ki, böyük bir yarar vardır. Belə ki, istər Naxçıvan, istərsə də Şərqi Anadolu ozanlık ənənələri, aşıqlıq sənəti diqqətlə araşdırılsa, çox böyük oxşarlıqlarla qarşılaşa bilərik.

Qəbul etməliyik ki, Şərqi Anadolu ozan-aşıq ənənəsi, Naxçıvan aşıq mühiti fərqli tədqiqatçılar tərəfindən mövzu olaraq ələ alınıb. Lakin hər iki bölgənin aşıq mühiti qarşılıqlı şəkildə tam halda öyrənilməyib, oxşar və fərqli cəhətləri araşdırma mövzusu olmayıb.

Naxçıvan və Şərqi Anadolu bölgəsində Dədə Qorqud, Koroğlu kimi türk dastanlarının hamı tərəfindən bilinməsi, eyni zamanda həmin dastanlarla bağlı yer adlarının, toponimlərin hər iki bölgədə var olması onu göstərir ki, Şərqi Anadolu və Naxçıvan bir çox sahədə ortaq dəyərlər daşdığı kimi aşıq mühiti baxımından da şərqli mövzuları əhatə edir. Lap qədim zamanlardan – e. ə. VII əsrdən başlayaraq eramızın V əsrinə qədər olan dövrdə “Alp Ər Tonqa”, “Şu”, “Bozqurd”, “Törəyiş”, “Köç” və bu kimi dastanların nəzm janrları kimi, dastan-

ların özləri belə ozanlar tərəfindən söylənmiş, yaşadılmışdır. Bu dastanların Naxçıvan və Şərqi Anadolu insana tanış olması da bir həqiqətdir.

Tarixin sonrakı dövrlərində Yunis Əmrə, Aşıq Əli Paşa, Qurbani, Dədə Yedigər, Dədə Turab, Aşıq Ələsgər kimi haqq aşıqlarının müxtəlif vaxtlarda Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşıqlarına təsir etməsi yeni aşıq-ozan ənənələrinin ortaya çıxmasına şərait yaratmışdır.

Ozan, yoxsa aşıq? Daha çox saz və sözün qabarıq şəkildə önə çıxdığı folklorun bir sənət sahəsi olan ozanlıq – aşıqlıq bir mərhələdə ayrılmağa başlayır. Bəzi tədqiqatçıların fikirlərinə görə islamıyyətdən əvvəl əsas qoyulan bu sənət nümayəndələrinin ortaya qoyduğu ədəbi əsərlər aşıq ədəbiyyatı olaraq adlandırılmışdır. Professor Maarifə Hacıyeva belə bir qənatə gəlir ki, “Ozanlar aşıq ədəbiyyatının və sənətinin nümayəndələri kimi bu sənəti XV-XVI əsrə qədər “ozan” adı ilə davam etdirmiş, sonrakı dövrlərdə “ozan” anlamı “aşıq” anlamı ilə yer dəyişdirməyə başlamışdır” [6, s. 9]. Fuat Köprülü isə bu fikirləri müəyyən bir səbəblə daha aydın şəkildə ortaya qoymuşdur: “Mütəəvvüf şairlər hələ XIII əsrdən etibarən özlərini digər şairlərdən ayırmaq və ilham qaynaqlarının müqəddəs və ilahi əhəmiyyətini göstərmək üçün “aşıq” adını daşıyır, bəşəri və dünyəvi ehtiraslarını təsvir edənlərə verilən bir şair adını qəbul edirdilər” [8, s. 37].

Bu mövzuda professor Məhərrəm Qasımlı da öz fikirlərin bildirmişdir. Aşığın sənətkar statusu qazanmasından sonra bir müddət aşıqlıq və ozanlıq sənətlərinin birlikdə addımladığını bildirmiş, eyni zamanda bu sənəti yaşadanların zamanla inkişafını iki şəkildə təsnif edərək təkkə kökənli aşıqlar və aşıqlaşmış ozanlar olaraq göstərmiş və yazdığı bir məqalədə ozan-aşıq anlayışlarına izah verdikdən sonra fikirlərini belə davam etdirmişdir: “Ozan-aşıq keçidindən sonra aşıq sənəti bir-birindən o qədər də uzaq olmayan iki yaxın qola ayrılmışdır:

1. Səfəvi dövlətinin himayəsində olan və bu dövlətin mədəni-siyasi həyatını təmsil edən Azərbaycan aşıq sənəti;
2. Osmanlı dövlətinin himayəsində olan və bu dövlətin mədəni-siyasi iqlimində fəaliyyət göstərən Anadolu aşıq sənəti.

Hər iki dövlətin mədəni-siyasi iqlimi oradakı aşıq sənətini özünə yaxınlaşdırmış, ona dövlət mənafeyindən gələn məzmun qazandırmışdır. Bunu Azərbaycan və Anadolu aşıq sənətlərinin orta əsrlərə məxsus söz və musiqi repertuarının tarixi mənzərəsi də göstərir. İki yaxın qola ayrılmağın digər bir səbəbi də aşıqlığın inkişaf tipiylə bağlıdır. Azərbaycan aşıq sənəti daha çox təkkə kökənli aşıqlardan təşkil olunduğu halda, Anadolu aşıq sənəti çəki etibarıyla aşıqlaşmış ozanlardan ibarət bir sənət çevrəsidir. Aşıqlıq Anadoluya Azərbaycandan keçmiş və Azərbaycan aşıqlığının təsiri altında Anadolu ozanları aşıqlaşmışlar. Buna görədir ki, ozan-aşıq keçidi Anadoluda Azərbaycandan bir xeyli sonra başa çatmışdır. Anadolu aşıqlığı Azərbaycan aşıqlığıyla müqayisədə ozan sənətinə daha yaxındır” [10, s. 9-10]. Məhərrəm Qasımlının bu fikirlərinə qəti şəkildə qatılmasaq da, müzakirə üçün müəyyən məqamların olduğu bir həqiqətdir.

Qədim dövrlərdə aşıqlar sadəcə toylarda, şənliklərdə saz çalıb, söz söyləməklə kifayətləniblər. Bu sənəti yaşadanların bir-birini tamamlayan fərqli keyfiyyətlərinin olması da əsl şərtlərdən biri idi. Belə ki, xalq arasında böyük hörmət göstərilən şəxslər olan ozanlar ilk əvvəl şair olmalı, ikincisi saz çalmağı yaxşı bilməli, üçüncüsü məclisləri ələ alaraq idarə etməyi bacaran söz sərrafı özəlliyi daşmalı, dördüncüsü aşıq havaları söyləmək üçün gözəl səsə sahib olmalı, beşincisi öz yazdığı şeirləri sazda ifa etmək üçün bəstəkarlıq keyfiyyəti daşmalı, altıncısı gözəl xalq rəqslərini oynamağı bacarmalı, eyni zamanda həm öz şeir və

musiqilərini, həm də digər şair-aşıqların yazdıqları və oxuduqlarını bilən güclü yaddaşa malik olmalı, bütün bunlarla birlikdə dastanları, rəvayətləri, əfsanələri, nağıl və lətifələri də incəliklərinə qədər bilməliydilər. Qısacası aşılıq-ozanlıq bütün istedadları özündə cəmləşdirən sənət idi. Qara Namazovun fikirləri də bu istiqamətdə bizim düşüncələrimizi təsdiq edir: “Sələflərinin zəngin qaynaqlarından pərvəriş tapan aşiq sənəti incəsənət və ədəbiyyatın bir neçə növünü zaman və sənət məcrasında qovuşdurub bütünləşdirmişdir. Söz qoşmaq və ona musiqi bəstələmək, dastan yaratmaq, bunları sazın müşayiəti ilə ifa etmək, şirin-şirin toxunuşlar vura-rəq oxumaq, çalınan havanın ahənginə uyğun hərəkətlər etmək, rəqs etmək, özündən əvvəlki sərvəti yaddaşına yazaraq qorumaq və beləliklə bir ənənə olaraq bildiklərini şüyirdlərinə öyrətmək və sairə aşiq sənətinin ən önəmli şərtidir” [13, s. 40].

Ozan-aşiq inkişafıyla bağlı bir çox fərqli fikirlərin olduğunu qeyd edərək bu barədə söylənmiş bir digər fikrə diqqət çəkmək istərdik. Professor Hüseyn İsmayılov Azərbaycan aşılıq sənətini oğuz, türk mədəniyyəti baxımından ələ alır: “Azərbaycan aşiq sənəti genetik kökləri və tipologiyası baxımından oğuz və türk (etnik-milli, mədəni dairələr, tarixi sosial-siyasi inkişaf forması, mədəni ünsürlərinin bəzi fərqli keyfiyyətləri və sairə diqqətə alınaraq seçilir) tarixi-mədəni mərhələlərinin analoji sənət hadisələrinin zəminində yaranmasıyla və onun davamı olaraq özünü göstərir” [7, s. 10]. Türkiyə tədqiqatçıları arasında da ozan, aşiq mərhələlərinə geniş şəkildə yer ayrıldığını bilirik. Bunları bu şəkildə ümumiləşdirə bilərik. Oğuz Öcal belə bir dəyərləndirmə aparır: “İslamiyyətin qəbulundan XVI əsrə qədər olan dövr, geniş xalq kütlələri baxımından bir keçid mərhələsi olmuşdur. Bu dövrdə, qədim mədəniyyətin davamçısı olan “ozan” istər Azərbaycanda, istərsə də Anadoluda eyni xətti izləyərək yavaş-yavaş yerini “aşiq”a buraxmışdır. Bu keçid dövründə bu xalq şairləri üçün “Ozan”, “Dədə”, “Ağsaqqal”, “Varsaq”, “Yanşaq”, “Varsaqı-ğu” kimi müxtəlif adlar istifadə edilmiş, ayrıca XIII əsrdən etibarən dini və təsəvvüfi şeirlər yazan ziyalı şairlər arasında tamamilə fərqli bir mənada “aşiq” kəliməsi də istifadə edilməyə başlanmışdır. Dini və təsəvvüfi şeirlər söyləyən bu şairlərin və gündən-günə bu sahədə kök salan İslam mədəniyyətinin təsirində qalan xalq şairləri, “aşiq” terminini özlərinə də layiq görməyə başlamışlar” [14, s. 424].

İndi isə Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşiq mühitlərini ayrı-ayrılıqda ələ almaq istərdik. Xüsusilə Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşiq mühiti və bu iki mühitin qarşılıqlı inkişafı iki bölgə insanına nə kimi ortaq dəyərlər qazandırmışdır sualına da tədqiqatımızda toxunacağıq.

Naxçıvan aşiq mühiti. İlk olaraq Naxçıvan aşiq mühitinə toxunmaq istərdik. Bu barədə dəyərli folklor tədqiqatçısı, professor Yusif Səfərov ətraflı araşdırmalar ortaya qoymuşdur. “Naxçıvan aşığı və el şairləri” monoqrafiyasında Yusif Səfərov yazır: “Naxçıvan aşiq mühiti keçidi inkişaf dövrlərində öz yaradıcı ənənələri və məşhur sənətkarları ilə Azərbaycan aşiq sənətinə misilsiz köməklik göstərmişdir” [19, s. 9]. Bu da eyni zamanda Naxçıvanla qonşu olan digər ölkələrin aşılıq ənənələrinə də təsir etmişdir. Naxçıvanda meydana gələn bəzi dastanlar vardır ki, tədqiqatçıların da qeyd etdiyi kimi həm yazıçılar, həm də tarixi coğrafiyasına görə müəyyən bir səviyyədə Naxçıvan və ona yaxın bölgələrlə bağlıdır.

Bu sənətin Naxçıvan Muxtar Respublikasının fərqli bölgələrində mühüm mərkəzləri olmuşdur. Daha doğrusu, son zamanların akademik araşdırmalarına qədər iki mühüm mühit xüsusilə diqqətlərə təqdim edilirdi. Müxtəlif folklor araşdırmaçıları Naxçıvan aşiq mühiti və Şərur aşiq mühiti olaraq bu iki bölgəni Naxçıvan Muxtar Respublikasının aşiq sənətinin inkişafında rolu olan mühitlər kimi dəyərləndirmişlər. Lakin professor Yusif Səfərov Naxçıvanda aşiq mühitiylə bağlı tədqiqatlara yeni bir pəncərədən baxmış və bölgənin aşiq yaradı-

cılığı ənənələrini, aşıq sənətinin yayılma arealını yenidən formalaşdırmağa çalışmışdır. Belə ki, Naxçıvan və Şərurdan əlavə Kəngərli, Şahbuz, Culfa, Ordubad bölgələrində də aşıqların var olduğuna diqqət çəkərək bunları da əhatə edən bir qruplaşdırma aparmışdır: “Naxçıvan, Şərur aşıq mühiti dedikdə Kəngərli, Şahbuz ərazilərini də diqqətdən qaçırmamaq lazımdır. Tarixən Naxçıvan regionunun bölgələri bir-biriylə bağlı olmuşdur. Regionun Ordubad bölgəsində də tarixin müxtəlif çağlarında xalq sənətinin nümayəndələrinin yaşaması barədə məlumatlara rast gəlmək mümkündür.

Naxçıvan aşıq ədəbi mühiti geniş mənada qeyd edilən bölgələrlə birlikdə, Culfa, Ordubad bölgələrini də əhatə edir. Regionun aşıq mühitini şərti olaraq aşağıdakı kimi qruplar halında ayırmaq mümkündür:

1. Naxçıvan-Şahbuz aşıq mühiti;
2. Şərur-Kəngərli aşıq mühiti;
3. Ordubad-Culfa aşıq mühiti” [18, s. 8-9].

Ümumiyyətlə Naxçıvan aşıq mühiti Göyçə, İrəvan, İqdır, Qars, Xoy regionları ilə sənət əlaqələrinə malik olmuşdur ki, fərqli tədqiqatlarda bu mövzuya da toxunulub. Belə ki, folklor tədqiqatçıları Məhərrəm Qasımlı, “Ozan-aşıq sənəti” adlı dəyərli monoqrafiyasında Naxçıvan-Şərur aşıq mühiti haqqında da məlumat vermişdir [9, s. 197-201]. Bununla birlikdə Mürsəl Həkimov, Məhəmmədhüseyn Təhmasib, Məhərrəm Cəfərli, Cabbar Cəlilov, Akif Axundov, Ə.Əlioğlu, Sevindik Vəliyev, Elxan Məmmədov, Əkrəm Hüseynzadə və başqaları da müxtəlif vaxtlarda Naxçıvan aşıq mühiti, buradakı fərqli aşıqların həyatı və sənəti, əsərləri ilə bağlı araşdırmalar ortaya qoymuşlar.

Bütün bu tədqiqatçıların gəldiyi ortaq fikir belədir ki, “Naxçıvanda şəhər mədəniyyətinin çox erkən təşəkkül tapması buranın qədim dövrlərdən mədəniyyət mərkəzinə çevrilməsini təmin etmişdir. Bir çox peşə, sənət adamları kimi aşıqlar da daha çox Naxçıvana toplaşmışlar. Bu cür sənət adamlarının bir qismi Naxçıvan şəhərinə yaxın olan kəndlərdə yaşamağa daha çox əhəmiyyət vermişlər” [18, s. 14]. Bunlara nümunə olaraq Naxçıvan-Şahbuz aşıq mühitinin nümayəndələri olaraq Aşıq Süleyman (XVIII əsr), Aşıq Cəlil (XIX əsr), Qönçəbəyim (XIX əsr), Aşıq Məmmədcəfər (XIX əsr), Çobankərəli Aşıq Cəfər (XIX əsr), Aşıq Nəcəfəli (XIX əsr), Aşıq Mirzəli (XIX əsr), Biçənəkli İskəndər (XIX əsr), Aşıq Fətullah (XX əsr), Aşıq Əsədullah (XX əsr), Aşıq Dədəkişi (XX əsr), Ululu Kərim (XX əsr), Aşıq İslam (XX əsr), Aşıq Fərrux (XX əsr), Sərraf Qasım (XX əsr), Ordubad-Culfa aşıq mühitinin nümayəndələri olaraq Aşıq Məhəmməd (XVIII əsr), Aşıq Abbas Ordubadi (XVIII əsr), Aşıq Abbas Dəhri (XIX əsr), Məmmədxan Məmmədov (XX əsr), Aşıq Həbib (XX əsr), Yamin İsmayıl (XX əsr), Şərur-Kəngərli aşıq mühitinin nümayəndələri olaraq Kosacanlı Ağ Aşıq Allahverdi (XVIII əsr), Güllalı Məmməd (XIX əsr), Əli Xanxanımoğlu (XIX əsr), Aşıq Nabat (XX əsr), Aşıq Yusif Sədərəkli (XX əsr), Aşıq Həmid (XX əsr) daha çox tanınmaqdadırlar.

Naxçıvan aşıq mühiti mövzusunda bunu da qeyd etməyə ehtiyac var ki, burada davam edən aşıqlıq ənənəsi XX əsrin əvvəllərindən bir birlik halında qurulmamışdır. Aşıqların problemləri, tanınması, fərqli fəaliyyətlərin təşkili, aşıq sənəti, aşıq ədəbiyyatının inkişafı kimi məsələlərdə bir birliyin rolunu qeyd etməmək mümkün deyil. Xüsusən tədqiqatçı publisist Tofiq Seyidzadə bildirir ki, “hələ 1935-ci ildə Naxçıvanda Aşıqlar Birliyi yarandı. O illərdə birliyin ətrafında 50-dən çox aşıq birləşmişdi” [17, s. 17]. Bundan sonra aşıqların əsərlərinin yazıya alınması, hər aşıq haqqında məlumatların toplanması da sistemli bir hal aldı. Ən son olaraq isə Naxçıvan aşıq mühitinin yetirmələri, bu bölgədə anadan olmuş, böyümüş aşıqlarla

bağlı daha bir araşdırma həyata keçirildi. Professor Əsgər Qədimovun “XVII-XX əsrlər və çağdaş Naxçıvan aşıqları” [11; 12] ikicildlik əsərində Naxçıvanda göstərilən tarixlərdən bu günümüzədək olan aşıqlar bibliografik şəkildə bir yerə toplanmışdır. Ümumilikdə 900 səhifəyə yaxın olan bu iki kitabda göstərilən tarixlərdə Naxçıvanın aşıq mühitinin inkişafında, var olmasında rol oynamış aşıqların özləri haqqında qısa məlumatlar və əsərlərindən bir neçə nümunə toplanmışdır. Bu da bölgənin aşıq mühiti haqqında ətraflı məlumat əldə etmək üçün kifayət edici mənbə olaraq göstərilə bilər.

Şərqi Anadolu aşıq mühiti. Mövzumuzla bağlı olaraq Şərqi Anadolu aşıq mühitinin də bir başlıq altında araşdırılmasına ehtiyac vardır. Yuxarıda biz ozan, aşıq dövrlərindən bəhs etdik. Anadolu – Osmanlı – Türkiyə ozan-aşıq şeiri ənənəsində istər-istəməz Yunis Əmrənin saf, aydın xalq danışıq tərzində ifadələrin çoxluq təşkil etdiyi şeirləri sonrakı dövr xalq ozanlarının, aşıqlarının, şairlərinin yetişməsinə böyük təsiri olmuşdur. “XIV əsrdə Yunis Əmrədən təsirlənən, onun tərzində şeirlər söyləyən mütəsəvvüf şairlərin çoxluq təşkil etdiyi görülməkdə idi” [16, s. 49] fikri də bu gərəyi əks etdirməkdədir. Heç də təsadüfi deyildir ki, “aşığ” sözünü adının əvvəlində istifadə edən ilk şair də Anadoludan olan Aşıq Paşa olmuşdur. O, XIII əsrdə bu titulu daşımışdır. Sonralar Şərqi Anadoluda bir-birindən qiymətli, dəyərli, məşhur aşıqlar yetişmişlər. Və sadəcə Şərqi Anadolunun deyil, bütünlüklə Anadolunun – Türkiyə ilə eyni məfhumda qəbul edilən Anadolunun sayılıb seçilən aşıqları olaraq məşhurluq qazanmışlar. Bu aşıqlar haqqında istər Türkiyədə, istərsə də Azərbaycanda aparılan araşdırmalarda çox sayda ad qeyd olunmuşdur.

Şərqi Anadolu aşıq mühitindən bəhs edərkən, xüsusilə Qars, Ərzurum başda olmaqla Ərdahan, Van, Ağrı, İqdir kimi bölgələri də diqqətdən qaçıрмаq olmaz. Bir həqiqət də vardır ki, Şərqi Anadolu aşıqlarının yetişməsində Azərbaycan aşıq mühitinin təsiri olmuşdur. Aşıq Şenlik haqqında söylənmiş bir fikirdə də biz bu gərəyi görürük: “Aşıq Şenlik bu gün məmləkətimizdə böyük aşıqlar yetişdirən məktəbin gerçək ustadıdır. Şenlik Azərbaycan mühitindən aldığı bir çox ünsürü Anadoluya yayaraq aşıq ədəbiyyatımıza yenilik gətirmiş, bu tərzin inkişaf edərək daha da mükəmməl əsərlər verməsinə kömək etmişdir” [2, s. 158]. Azərbaycanda Anadolu aşıqlarıyla bağlı aparılan araşdırmalarda da bu nəticə ortaya çıxır. Təbii ki, bunlar söz xatirinə deyilmiş ifadələrdən daha çox, dil, mədəniyyət, sənət paralelliyindən gələn nəticədir. Məşhur Azərbaycan şairi İlyas Tapdıq “Anadolu aşıqları” kitabının ön sözündə belə yazır: “Anadolu aşıqlarının şeirləri bir tərəfdən professional türk poetik sərəvətinin bəhrəsidirsə, digər tərəfdən Azərbaycan aşıq şeirinin tərkib hissəsi kimi Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Ələsgər şeirinin forma, məzmun və ahənginə çox bənzəyir... Bu sənətkarların ədəbi irsi də yaşadıkları dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini əks etdirməklə bərabər sevgi, gözəllik, vəfa, ilqar anlayışına yeni incilər vermişdir. Deyiliş tərz, ifadə vasitəsi, uzun illərdən bəri aşıq şeirində istifadə olunan bildiyimiz rədiflər bəzən bu şeirləri doğmalaşdırır” [22, s. 3].

Aşığın, sazın, sözün var olduğu Orta Asiya, Qafqaz və Anadoluda bu gün artıq bu sənətin bir tənəzzül yaşadığını görməkdəyik. Halbuki Azərbaycanın bəzi bölgələrində və Şərqi Anadoluda bunun əksini görə bilərik. Professor Akif Arslanın söylədiyi kimi “aşıqlar millətimizin sənət anlayışını, tarixini, mədəniyyətini yaşadan və gələcək nəsillərə daşıyan şifahi xalq ədəbiyyatı nümayəndələridir. Bu təmsilçilər günümüzdə azalmaqla birlikdə hələ də türk dünyasının bir çox yerində varlığını qorumaqda və əsərləri ilə bir yandan cəmiyyətin yaşayış şəklinə təsirləndiklərini göstərməkdə, digər yandan da cəmiyyətə istiqamət verməkdədirlər. Türk dünyasında varlığını davam etdirən aşıqlıq ənənələri Şərqi Anadolu bölgəsində də

yaşamağa davam etməkdədir” [1, s. 11]. Bu davamlılıq, düzdür, bədahətən aşılıq ənənələrini haradasa əhatə etmir, amma yenə də varlığını ağırlıqlı şəkildə bəlli etdirir.

Bir həqiqəti də buradan qeyd etmək istərdik. Bildiyimiz kimi 1813 və 1828-ci illərdə Türkmənçay və Gülistan müqavilələri ilə Azərbaycanın şimalı Çar Rusiyası, 1918-1920-ci illərdəki müstəqillikdən sonra isə Sovetlər Birliyi tərəfindən işğal edildi. Bu dövrdə türklər, türklük, milli kimliyə xitab edən sənət sahələri, fəaliyyətlər məqsədli şəkildə boğulmağa, unudurulmağa çalışıldı. Aşılıq ənənəsi də Şərqi Anadolu, Cənubi Azərbaycan münasibətlərinin kəsilməsi ilə qarşılıqlı əlaqələrin olmaması səbəbindən zəifləməyə başladı. Forma, üslub, qafiyə bəlkə yerində qaldı, amma mövzu və məzmun ideologiyasının göz ağartması qorxusuyla tənəzzülə uğradı. Dildə aşılıqlara da geniş imkanlar yaradıldı, həqiqət isə fərqli idi. Naxçıvanda vəziyyət belə ikən Şərqi Anadolu da aşılıq sənəti, aşılıq mühiti öz həyatını müstəqil şəkildə davam etdirməkdə idi. Xüsusilə aşılıq qəhvəxanalarında bu sənət yaşadılır. Bu ənənə orta əsrlərdən bəri davam etdiyindən bəhs olunan dövrdə də üstünlük təşkil edirdi. Adəm Balkayanın da söylədiyi kimi “aşılıq tərzii şeir ənənəsi XVI əsrdən etibarən başlamaqdadır. Ənənənin bu əsrdən başladılmasının təməlinə xüsusilə qəhvəxana mərkəzli bir sistemləşmə, bu əsrdən etibarən aşılıqların həyatlarını və şeirlərini izləyə bilmə kimi bir özəlliklər vardır. Aşılıq çayxanalarının ortaya çıxması üçün dəqiq bir tarix verilməsi də başlanğıc olaraq XVI əsr və xüsusən XVII əsrin ilk rübündə üstünlük qazanmışdır. Qəhvəxanaların məşhurluq qazanması ilə aşılıq tərzii şeir ənənəsinin inkişafı arasında bir paralellik vardır” [3, s. 242]. Dilavər Düzgünün qənaəti də yuxarıdakı fikirləri qüvvətləndirir: “Qəhvəxananın Türkiyədə açılmağa və yayılmağa başladığı dövr aşılıq tərzii şeir ənənəsinin Anadolu da özünü hiss etməyə başladığı XVI əsrə təsadüf edir. Zamanlama baxımından Türkiyədə qəhvənin ortaya çıxması ilə aşılıq tərzinin formalaşması arasında bir paralellik, bəzi mədəniyyət tarixi tədqiqatçıları da “qəhvəxananı aşılıq tərzinin meydana gəlmə yeri olaraq qəbul etmək” kimi bir anlayışı inkişaf etdirmişdir [4, s. 52]. Adəm Balkaya hələ də Şərqi Anadolu da Qars bölgəsində bu cür qəhvəxanaların varlığını davam etdirdiyini söyləyir. Təbii ki, belə olduqdan sonra aşılıq mühitinin inkişafı, özünü yaşatması da təbiiidir: “Qars ənənəsi məkan baxımından dəstək verən bölgələrin başında gəlməkdədir ki, bu gün hələ də aşılıq qəhvəxanaları açıqdır və ənənə digər yerlərə görə daha canlıdır. Qarsın ümumiyyətlə daxilində də aşılıqlıq ənənəsinə xidmət edən yerlər vardır. Başda Akyaka-Arpaçay, Kağızman, Səlim və Sarıqamış kimi yaşayış mərkəzləri ayrı-ayrılıqda bir ənənə mərkəzi halında öyrənilə biləcək qədər çoxlu aşılıq yetişdirmiş və yetişdirməyə də davam etməkdədir” [4, s. 243].

Şərqi Anadolu aşılıq mühitinin zamanla özünəməxsus özəlliklərinin meydana gəlməsi bu bölgədə doğulmuş, böyümüş, özünü inkişaf etdirmiş məşhur aşılıqların sayəsində mümkün olmuşdur. Xüsusilə Qars və Ərzurum aşılıqlıq ənənəsinin nümayəndələri olan Aşılıq Şenlik, Aşılıq Sümmani, Aşılıq Gülistan, Pəsoflu Müdami, İlhami Dəmir, İslam Ərdənər, Səbri Şimşəkoğlu, Qaraxanlı Murad Yıldız, Veysəl Şahbazov, Məhmət Hicrani, Murad Çobanoğlu, Şərəf Daşlıova, Aşılıq Reyhani və bu kimi daha bir çox ustad aşılıqlar Şərqi Anadolunun keçmişdən gələcəyə mədəniyyət körpüləri olmağı bacarmışlar.

Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşılıq mühitinin bu günü. İstər Naxçıvanda, istərsə də Şərqi Anadolu da qədim dövrlərin ənənələrinə məxsus ustad aşılıqlarına rast gəlmək xeyli çətinidir. İndi, aşılıqdan daha çox saz çalmağı bilən, başqalarının şeirlərini saz çalaraq köhnə havaların müşayiətində oxuyan sənət nümayəndələri aşılıq olaraq bilinməkdədir. Halbuki, “Şərqi Anadolu tarixində və mədəniyyətində, müqəddəs bir yeri olan ozanlarımız türkün qədim boylarının, adət-ənənələrinin, inanclarının da canlı təmsilçiləridirlər. Halbuki qədim adət-

ənənələrin, cəmiyyətin duyğu və həyat şəkillərinin zamanımıza qədər gəlməsi, ozanların ənənələrinə sıx şəkildə bağlı olmalarından və yaddaşlarına musiqinin köməyi ilə daha təsirli şəkildə xitab etmələrinə görədir” [20, s. 7]. Bu fikirləri Naxçıvan aşığına da aid etmək lazımdır. Türk xalq şeiri haqqında ətraflı tədqiqatlar aparan Mustafa Sevrin də qeyd etdiyi kimi artıq “günümüzə aşiq şeiri şifahi mədəniyyət mühitində yaranmaqdan uzaqlaşaraq yazılı/nəşrli mədəni mühitdə istehsal edilməyə başlanmışdır. Şeirlərini saz müşayiətində cəmiyyət qarşısında bədahətən söyləyən aşığın yerini şeirlərini yazan, jurnal, kitab, val və ya kaset, cd şəklində istehlak hazırlayan, bu mənada media və mətbuatın da imkan verdiyi və ya fürsət tapdığı ölçüdə istifadə edən bir aşiq obrazı formalaşmışdır ki, zamanın və zəminin şərtlərinə uyaraq adət-ənənənin xaricindəki inkişafdan də təsirlənərək varlığını sürdürməkdədir” [16, s. 32]. Belə olduğu halda ozan, ağsaqqal, aşiq olan sənət nümayəndələri sadə xalq içərisində hörmətini də itirməyə başlamışdır.

Bu barədə həyəcan signalı verənlərdən biri Gökşən Çingiz bu ifadələrlə təbii olaraq narahatlığını ortaya qoyur: “Burası bəllidir ki, keçmişdə aşıqlar zümrəsi cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən bir zümrə idi. Amma təəssüf ki, günümüz üçün eyni şeyi söyləyə bilmirik. Başda zövqlərin, mənimsəmələrin, mədəniyyətin dəyişməsi olmaqla bunun bir çox səbəbi vardır. Ancaq milli mədəniyyətimiz üçün əhəmiyyəti böyük olan bu ənənənin də yaşadılmasını zəruri sayırıq” [5, s. 4]. Yaxşı, bəs bunun üçün nə etməliyik? Sürətli qloballaşma əsri olaraq bildiyimiz XXI əsrdə hər iki bölgədə – Naxçıvanda və Şərqi Anadoluda aşiq mühitini qorumaq üçün dövlət tərəfindən də layihələr düşünülməkdədir. Keçən əsrin əvvəllərindən etibarən müəyyən fasilələrlə Azərbaycan Aşıqlar Qurultayları təşkil olunmuşdur. 1928, 1938, 1961, 1984, 2008-ci illərdə keçirilən bu qurultaylarda naxçıvanlı aşıqlar da iştirak etmiş, həm problemlərini dilə gətirmiş, həm də məharətlərini göstərmişlər. Eyni zamanda Naxçıvanda Aşıqlar Birliyi qurulmuş və hələ də varlığını davam etdirir. Lakin Şərqi Anadoluda, hətta Türkiyədə bu sahədə bir boşluq olduğunu görürük. Türkiyə bu barədə olduqca ləng tərpənir. 21-22 mart 2008-ci ildə İstanbul Böyükşəhər Bələdiyyəsi Mədəni və Sosial Dairə Rəhbərliyi İstanbulda təşkil olunan “Aşıqlar Qurultayı”nda bu mövzuya toxunmuşdur. Qurultayın yekun bəyanatında Aşıqlar Birliyinin qurulması istiqamətində işlərin görülməsinin labüdlüyü gündəmə gətirilmişdir [21, s. 200]. Bütün bunlara baxmayaraq bəzi şeylər aşığın özünü yetişdirməsinə bağlıdır. Belə ki, aşıqlıq ənənələrində qədim dövrlərdə bir ailə məktəbi ağırlıq təşkil edirdi. Baba, ata aşiq idisə, oğlu, nəvəsi göz açıb gördüyü bu sənətə könül verirdi. Necə ki, folklorumuzu analarımızın laylalarından, nənələrimizin nağıllarından, atalarımızın sözlərindən dinləyərək böyüyürdük, aşıqlığı da uşaqlar bu şəkildə dinləyərək qəlbinə, könlünə, qanına hopduraraq bu sənətə aşiq olurdular. Lakin indi laylaları telefonlardan, nağılları televiziyalardan, aşiq havalarını radio və youtubedan dinləyirik, əgər dinləmək istəyiriksə təbii ki. Vəziyyət belə olanda da nəsillərarası sənət əlaqələri özünü möhkəm bir şəkildə duyünləyə bilmir. Bu günümüz Şərqi Anadolu aşıqlarından olan Günay Yıldız haqqında söylənilən “Qars və Azərbaycanda məşhur olan havalardan 82-sini uğurla icra etməkdədir” [5, s. 5] fikrini neçə aşiq haqqında söyləyə bilərik?!

Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşiq ədəbiyyatının janr və forma özünəməxsusluğu. Naxçıvanlı aşıqların ortaya qoyduqları əsərlərdə bayatılardan tutmuş ustadnamələrə kimi aşiq şeiri janrlarının, demək olar ki, hamısına rast gəlmək mümkündür. Bayatı, gəraylı, qoşma, tənqis, cığalı tənqis, ustadnamə, müxəmməs, təxmis, gözəlləmə və sair janrlara rast gəlinməkdədir. Bundan əlavə naxçıvanlı aşıqların dörd hecalı şeirlərdən on altı hecalı şeirlərə qədər nümunələri mövcuddur. Ağ Aşiq Allahverdinin yazdığı bir şeir buna örnək göstərilə bilər:

Qulac saçlı,
Aləm qaşlı.
Ağzın açdı,
Gövhər saçlı,
Süsənbərim [11, s. 49-50].

Beş hecalı şeir şəklində də nümunə versək Sərraf Qasımın bir şeirində baxmaq lazım gələcək:

Aşıqsan əgər,
Dilə gəl, dilə.
Şeyda bülbülsən
Gülə gəl, gülə [12, s. 21].

Şərqi Anadolu aşığılarının əsərlərində də aşıq şeiri janrlarının, demək olar ki, hər biri özünü göstərir. Bayatı, qoşma, divani, müsəmmət qoşma, yedəkli qoşma, dodaqdəyməz (lebdeğmez), ilahi, gəraylı, mahnı, nəğmə, müstəzad, müsəmmət və aşıq ədəbiyyatının digər janrları qarşımıza çıxır. Şərqi Anadolu aşıq mühitinin nümayəndələrinin əsərlərində heca baxımından daha mükəmməl və təəccübləndirici əsərlər qarşımıza çıxdı. Belə ki, Şərqi Anadolu aşığılarının əsərlərində bir hecalı şeirdən 16 hecalı şeirlərə qədər nümunələr mövcuddur. Nümunələr təqdim etməklə daha aydın bir mənzərə ortaya qoymaq olar:

1 hecalı:	Öz	Yar	Mis
	Söz	Der	Ki
	Saz	Sər	Ni
	Xoş.	Xoş.	Xoş [20, s. 83].
2 hecalı:	Göz yaş	Məst ol,	Qəlb həzz,
	Bu dəm.	Dəst ol,	Söz naz.
	Dol, daş	Dost ol	Dil saz
	Bu dəm.	Bu dəm.	Bu dəm [20, s. 83].
3 hecalı:	Qıbləmiz	Al salam,	Ülvicə
	İnsandır.	Sal salam,	Çox uca
	Kəbəmiz	Xoş kəlam	Bir heca
	Canandır.	Mərcandır.	Dərmandır [20, s. 83].
4 hecalı:	Biz özüyük	Əlvan rəngi	Erkən açar,
	Gözəlliyin.	Xoş ahəngi	Gənclik uçar.
	Eşq gözüyük	Olmaz dəngi	Dövrü keçər
	Gözəlliyin.	Gözəlliyin.	Gözəlliyin [20, s. 83].

Bütün bunlar Şərqi Anadolu aşıq mühitində söz işlətmə istedadının Naxçıvanla müqayisədə daha dərin və daha gözəl olduğunu etiraf etmək üçün kifayətdir.

Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşığılarının qarşılıqlı əlaqələri. Azərbaycan-Türkiyə elmi əlaqələri son 30 ildə xeyli irəliləyib. Lakin müqayisəli ədəbiyyat, müqayisəli folklor elmi sahələrində daha böyük işlər görmək mümkündür. Xüsusilə Naxçıvan və Şərqi Anadolu folklorunda müqayisəli tədqiqatlar, demək olar ki, yox dərəcəsidir. Tədqiqatçı-yazıçı Xeyrəttin İvgin bu mövzuya toxunaraq yazır: “Dünyada “Müqayisəli ədəbiyyat”, “Müqayisəli folklor elmi” kimi araşdırmalar aparılır. Müqayisəli ədəbiyyat və müqayisəli folklor daha çox Avropa Birliyi ölkələrinin üz tutduğu bir sahədir. Avropa Birliyinə üzv ölkələr bir-birlərini daha yaxşı anlamaq, daha çox mədəni yaxınlaşma ilə birlikdə olduqlarının müddətini uzatmaq, mədəniyyətlərinin və folklorlarının orta qəhətləriylə bir Avropa mədəniyyəti yaratmaq istəyirlər.

Bizim türk universitetlərində də “Müqayisəli ədəbiyyat” dərsləri və tətbiqi son 30 ildir var. Ancaq bizim universitetlərimiz ədəbi məhsullarımızı Qərbin və ya türk olmayan ünsürlərin ədəbi əsərləri ilə qarşılaşdırmaq və bunlardan bir nəticə almaq istəyirlər. Halbuki bizim müqayisəli ədəbiyyat ilə müqayisəli folklor nümunələrini, türk dünyası dövlətlərinin və türk xalqlarının mədəni sərvətləriylə həyata keçirməyimiz lazımdır. Biz son illərdə buna əhəmiyyət veririk. Ortaq türk dünyası ədəbiyyatı və ortaq folklor elmimiz ancaq belə yaradıla bilər düşüncəsindəyik və nəticəyə ancaq bu şəkildə çata bilərik [23].

Ulu Dədə Qorqud, xalq qəhrəmanımız Koroğlu kimi ozan-aşıqlarla bağlı, dastanlardan da bilir ki, onlar Naxçıvanda, Şərqi Anadolunun bir neçə yerində olmuşdur. Hətta Koroğlunun getdiyi hər yerdə aşılıq qabiliyyətini də göstərdiyi, bölgə aşılıqları ilə qarşılaşdığı bizə bəllidir. Bunları da bir şəkildə Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşılıqları arasındakı əlaqələrin təməli kimi qəbul edə bilərik. Sonrakı dövrdə bildiyimiz kimi Azərbaycanın, eyni zamanda Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi Naxçıvanın iki əsrlik bir işğal dövründəki əlaqələrin məhdudlaşdırılması, hətta deyərdim ki, tam təcrid edilməsi, aşılıqların qarşılıqlı gedib gəlmələrinə də sirayət etmişdir. 1991-ci ildə Azərbaycanın yenidən müstəqilliyini elan etməsi, Sədərək və İqdır sərhədində Həsərət körpüsünün inşası yenidən bu əlaqələrin yaranmasına imkan yaratdı. Hətta adıçəkilən körpünün açıldığı ilk günlərdə Türkiyəyə gedən, Qarsda olan Aşıq Cəbrayıl Gilançaylı oradakı aşılıqlarla, şairlərlə görüşmüş, hətta qarşılıqlı şəkildə deyişmişdir də. Belə ki, Aşıq Cəbrayıl Qarsda Aşıq Günay Yıldızla, Aşıq Murad Çobanoğlu ilə qarşılıqlı saz çalıb söz söyləmişdir:

Başına döndüyüm, ay Aşıq Yıldız,
Mən deyim gör nələr var bizim eldə.
Qurban eyləyərək mehmana canı,
Hörmət bizim eldə, ar bizim eldə [12, s. 448].

Bundan əvvəlki dövrlərdə də bu əlaqələr var olmuşdur. Və fərqli dövlət tədbirlərində aşılıqlara da yer verilirdi ki, bu da aşılıq mühitlərinin qarşılıqlı görüşmələrinə fürsət yaradırdı. Gələcəkdə bu cür əlaqələrin davam etdirilməsinə ehtiyac vardır. Bunun üçün iki bölgə aşılıqlarının bir birliyinin yaradılması da düşünülə bilər.

Nəticə. Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşılıq mühitinin keçmişi haqqında ağız dolusu, qürurla və sevgiyə söz edə bildiyimiz halda XXI əsr etibarını ilə bu qürurdan məhrum olduğumuzu söyləməliyik. Hər iki aşılıq mühitinin zəngin söz ustaları, adət-ənənələri, xalq arasında daha çox nüfuz sahibi olan nümayəndələri saymaq qurtarmazdı. Təəssüf ki, bugünkü aşılıq mühiti ilə bağlı bunu dilə gətirmək çətinidir. Bunun bir çox səbəbləri var. Bizim düşüncəmizə görə dövrümüzün texnologiyası qarşısında bəzi sənət sahələri duruş gətirə bilmədilər. Bunlardan biri də aşılıq sənəti oldu. Artıq əvvəlki kimi toy-düyünləri aşılıqlar idarə etmir, uzun qış gecələrində evlərdə aşılıq havaları kimsəni başına toplamır. Təəssüflə söyləmək istəyirik ki, Naxçıvandakı Aşıqlar Birliyinin rəhbəri başda olmaqla digər üzvləri də dolanışığını təmin etmək üçün toylarda sazı sinəsinə basarkən dastan, nağıl danışmır, təcnis, qoşma, gəraylı söyləmir. Onsuz da insanlar bu toylarda saz səsinə üstünlük verərkən aşılıq şeiri dinləmək yox, atılıb düşmək, rəqs etmək üçün bəzi aşılıq havalarını sifariş edirlər.

Şərqi Anadoluda da vəziyyətin çox da fərqli olmadığını düşünürük. Sadəcə bəzi dövlət tədbirlərində aşılıqlara da yer verilməsi, heç olmasa, yeni nəsillərə belə bir sənətin də var olduğunu xatırlatmaq üçündür.

Naxçıvan və Şərqi Anadolu müqayisəsində qadın aşılıqlar da bir fərqlilik olaraq vurğulanmalıdır. Belə ki, Naxçıvan aşılıq mühitinin nümayəndələri arasında Aşıq Ümmülbanu, Aşıq

Nabat, Aşıq Göycə, Aşıq Zeynəb kimi adlar önə çıxır. Şərqi Anadolu aşığı içərisində isə qadın aşığı Şahsənəm bacını [20, s. 412], eyni zamanda Ərdahanlı Mədinə Çinar, Ərzincanlı Sevgi Pərisi, Qarslı Aşıq Sona, Ərzurumlu Qədriyyə, Ərzincanlı Təbərək Düzgün [15, s. 172] kimi adları qeyd edə bilərik. Ərazi və əhali sayı baxımından yanaşsaq, bu qədər say Şərqi Anadolu üçün yox deyiləcək dərəcədədir, ya da biz tədqiqatımız zamanı digərləriylə qarşılaşmadıq.

Naxçıvan və Şərqi Anadoluda ozanlıq və aşılıq ənənələrinin orta əsrlərdən – XIV əsrdən başlayaraq XX əsrin sonlarına qədər özünü hər mənada göstərdiyini, XXI əsrin əvvəllərindən etibarən isə bu sənətin özünü söz, bəstə, musiqi, rəqs, məclis aparma kimi keyfiyyətləri birləşdirən obrazdan çıxaraq sadəcə saz çalmağı bilən və nadir hallarda eyni zamanda şairliyi də olan obraza çevrildiyini, xalqın da aşığı deyilərkən ikinci qrup obrazı düşündüyünü söyləyə bilərik.

Hər iki bölgə aşığılarının əsərlərində, demək olar ki, aşığı şeiri janrlarının hamısına rast gəlinməkdədir. Bu da iki bölgənin tarixi aşılıq ənənələrinin qarşılıqlı əlaqədə olduğunu söyləməyə kifayət edir.

İki bölgənin aşığı mühitinin XIX əsrə qədər əlaqələri şeirlərdəki mövzulardan da bəlli olur. Lakin XIX əsrin əvvəllərindən XX əsrin sonlarına qədər bu əlaqələr yox deyiləcək səviyyədə olmuş, Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonra isə bu əlaqələr də qismən bərpa olunmuşdur.

Yazılan əsərlərin janrı, mövzu, üslub, məzmun baxımından oxşarlığı tarixin ilk dövrlərində olduğu kimi günümüzdə də bir-birinə çox bənzəyirlər. Hər iki bölgədə aşığıların yetişməsinə diqqət artırılmalı, aşılıq ənənələri əvvəlki dövrlərdəki kimi olmasa da, ən azından, tarix səhnəsindən silinməsinin qarşısı alınmalı, bunun üçün mədəniyyət nazirlikləri tərəfindən ortaq bir layihə düşünülməlidir.

Bütün bu vurğuladığımız nəticə olaraq iki bölgənin aşığı mühitinin daha əhatəli şəkildə ələ alınacağı təqdirdə bir çox oxşarlıqların ortaya çıxacağını söyləməyə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Akif A. Ağrılı Aşık Hasani: hayatı, sanati, eserleri. İstanbul: Hiperyayın Yayınları, 2019, 132 s.
2. Aslan E. Çıldırılı Aşık Şenlik. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 1975, 455 s.
3. Balkaya A. Göl yeri susuz kalmaz: Aşıklık geleneğinin süreliliği bağlamında Kağızman / Geçmişten geleceğe her yönüyle Kağızman: Sempozyumun Bildiri Kitabı. Ankara: Savaş Yayınevi, 2012, s. 242-251.
4. Düzgün D. Erzurumda kahvehaneler ve Aşık kahvehanesi geleneği. Ankara: Aktif Yayınları, 2005, 274 s.
5. Gökşen C. Sana mı kalmış: Aşık Günay Yıldız hayatı, sanati, şiirleri, atışmaları, hikayeleri. Ankara: Korza Yayınları, 2012, 656 s.
6. Hacıyeva M. Türk aşığıları. Bakı: Elm, 2004, 207 s.
7. İsmayılov H. Aşığı yaradıcılığı: mənşəyi və inkişaf mərhələləri. Bakı: Elm, 2002, 311 s.
8. Köprülü F. Türk saz şairleri. I c., Ankara: Güven matbaası, 1962, 728 s.
9. Qasımlı M. Ozan-aşığı sənəti. Bakı: Uğur, 2011, 304 s.
10. Qasımlı M. Müqəddimə əvəzi / Seyidzadə H.T. Aşığılarımız bizim incilərimize. Bakı: ADPU Nəşriyyatı, 2018, s. 4-11.

11. Qədimov Ə. XVII əsrlər və çağdaş Naxçıvan aşığı. I c., Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2018, 408 s.
12. Qədimov Ə. XVII əsrlər və çağdaş Naxçıvan aşığı. II c., Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2018, 464 s.
13. Namazov Q. Azərbaycan aşığı sənəti. Bakı: Yazıçı, 1984, 190 s.
14. Oğuz Ö. Yozgatta halk şairliyinin dünü və bugünü. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, 218 s.
15. Özarslan M. Türkiyədə aşık tarzı şiir geleneği içinde kadın aşıklar üzerine bazı düşüncələr / Toplumunu dönüştüren kadınlar: Sempozyumun Bildiriler Kitabı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 167-196.
16. Sever M. Türk halk şiiri. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013, 678 s.
17. Seyidzadə H.T. Aşıqlarımız bizim incilərimizdir. Bakı: ADPU Nəşriyyatı, 2018, 112 s.
18. Səfərov Y. Naxçıvan aşığı-ədəbi mühiti. Bakı: Elm, 2009, 136 s.
19. Səfərov Y. Naxçıvan aşığı və el şairləri. Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2011, 152 s.
20. Şahin S. Ozanlık gelenekleri ve Doğulu saz şairleri. Ankara: Ürün yayınları, 2013, 612 s.
21. Tal N. Yel kayadan ne aparır. Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2016, 392 s.
22. Tapdıq İ. Sözüün doğmalığı / Anadolu aşığı. Bakı: Azərənşr, 1993, 166 s.
23. <https://edebiyatqazeti.az/news/muzakire/9167-dunyada-halk-kulturunun-halklar-arasinda-yakinlasmaya-ve-dunya-barisina-buyuk-katkilar-saglayacagina-bizler-inaniyoruz>.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: elxan.yurdoglu@yahoo.com

Elkhan Mammadov

A GENERAL OVERVIEW OF NAKHCHIVAN AND EASTERN ANATOLIA MEDIUM OF FOLK POETS

Nakhchivan Autonomous Republic of Azerbaijan and Eastern Anatolia region of Turkey have been the lands of the same states in different periods of history. This manifests itself in the lifestyle, culture, and folk literature of the aforementioned people of the two regions, as well as in the poetic tradition of the ashug style.

We also encounter the genres, subjects and forms we encounter in the poetry tradition of folk poets who lived in the districts of Nakhchivan such as Sharur, Sadarak, Shahbuz, Ordubad, Babek, in the writings of the ashugs in Eastern Anatolia such as Kars, Iğdir, Erzurum, Erzincan, and Ardahan.

This provides sufficient evidence for us to say that the partnerships of the two regions in many fields are also evident in the poetry of ashugs. To understand this, one can only look at the works of such ashugs as Summani, Keshisoglu, Zulali, Hifzi, Nihani, Ashug Shenlik, Ashug Murad Chobanoglu, Ashug Mehmet Hijrani, Ashug Murad Yildiz, Ihsan Shahbazoglu, Gul Shahin, Murad Ozanoglu and others who grew up in Eastern Anatolia, as well as Ululu Karim and Ashug Suleyman from Nakhchivan, Ashug Abbas Dehri, Ag Ashug Allahverdi, Gulali Mammad, Ashug Nabat, Ashug Jafar Chobankareli, Ashug Huseyn Arpachayli, Ashug Dedakishi, Ashug Yusif Sederekli, Yamin Saiyil, Sarraf Gasim, Ashug Farrukh and others.

The language structure, subject areas, genre choices, styles of the Eastern Anatolian and Nakhchivan ashugs, whose names we have mentioned or not, create a perception as if you are listening to and reading the minstrels of the same region.

All of these data enable us to conclude that if the ashug medium of the two regions is addressed in a more comprehensive manner, numerous resemblances will emerge.

Keywords: *Azerbaijan, Turkey, Nakhchivan, Eastern Anatolia, folklore, folk poetry, ashug poetry.*

Эльхан Мамедов

ОБЗОР АШУГСКОЙ СРЕДЫ НАХЧЫВАНА И ВОСТОЧНОЙ АНАТОЛИИ

Нахчыванская Автономная Республика Азербайджана и Восточно-Анатолийский регион Турции в разные периоды истории были землями одних и тех же государств. Это также проявляется в образе жизни, культуре, устной народной литературе людей двух названных регионов, а также в традиции ашугского творчества.

Жанры, темы, формы, встречающиеся в поэтической традиции народных поэтов, ашугов, проживавших в таких районах Нахчывана, как Шарур, Садарак, Шахбуз, Ордубад, Бабек, встречаются и в произведениях ашугов из таких регионов Восточной Анатолии, как Карс, Игдыр, Эрзурум, Эрзинджан, Ардахан.

Это также дает нам достаточно доказательств того, что общие качества двух регионов во многих областях также проявляются в ашугском творчестве. Для этого можно лишь взглянуть на творчество таких ашугов как Суммани, Кешишоглу, Зулали, Хифзи, Нихани, Ашуг Шенлик, Ашуг Мурад Чобаноглу, Ашуг Мехмет Хиджрани, Ашуг Мурад Йылдыз, Ихсан Шахбазоглу, Гюль Шахин, Мурад Озаногу и другие, выросшие в Восточной Анатолии, а также Улулу Карим и Ашуг Сулейман из Нахчывана, Ашуг Аббас Дехри, Аг Ашуг Аллахверди, Гюлалли Мамед, Ашуг Набат, Ашуг Джафар Чобанкарели, Ашуг Гусейн Арпачайлы, Ашуг Дедакиши, Ашуг Юсиф Седерекли, Ямин Саил, Сарраф Гасим, Ашуг Фаррух и другие.

Язык восточно-анатолийских и нахчыванских ашугов, предметный ареал, жанровые особенности, разнообразие форм создают впечатление, что мы слушаем и читаем ашугов одного и того же региона.

Все эти моменты позволяют говорить о том, что при комплексном изучении ашугской среды двух регионов проявится немало аналогий.

Ключевые слова: *Азербайджан, Турция, Нахчыван, Восточная Анатолия, фольклор, ашугская поэзия.*

(Akademik İsa Həbibbəyli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 06.09.2024

Son variant 22.10.2024